

SOKSZÍNŰSÉG A KÁRPÁT-MEDENCÉBEN

SÁRI MIHÁLY

A hajdúk identitása, a hajdúváros gyökerei

„És vissza nem foly az időnek árja, /Előre duzzad, feltarthatlanul”, s Dr. Huszár Zoltán, a „tudós testőr” barátot, a művelődés- és történelemtudomány kiváló elméleti szakemberét, a magyar kulturális intézmények gyakorlatában sikerrel próbált vezetőt ünnepeljük 60. születésnapján. Tudása, racionalitása, tudományos elkötelezettsége, kérlelhetetlen, világos logikája, megtörhetetlen igazság-keresése, emberszeretete, a világ komplex, pozitív megélésére alkalmas személyisége mindnyájunknak mintát ad. Ezúton kívánok Huszár Zoltánnak jó egészséget és személyes értékeinek tovább épülését a tudomány, a közösség, a „nemzet csinosodása” érdekében, s az alábbi írással köszöntöm Öt.

Az ember aligha tagadhatja meg, hogy természeti lény, így létének fenntartásában a környezetének a természeti javait használja fel, de egyedként integrálódik a természeti javakat kiaknázó és bekebelező társadalmi struktúrák bonyolult rendszereibe. Felhasználja azokat szükségletei megoldására, élete fenntartására. Belátható, hogy minél magasabb szükséglet-minőséget kíván elérni, azt egyre bonyolultabb, specifikus szerepkörű társadalmi csoportban tudja megszerezni.

Egy apró népcsoport a népek és hatalmak háborgó világtengerében

A hajdú népcsoport is ilyen „specifikus szerepkörű” társadalmi felépítmény. A hajdú népcsoport a XVI-XVII. században kovácsolódott össze a különböző kultúrákat hordozó néptörzsekből. A hódító oszmán birodalom hadserege támadásai nyomán Európa dél-keleti részéről észak felé menekülő különféle etnikumú népcsoportok a magyar Alföld, közelebről a Partium térségében torlódtak fel, s egy évszázad alatt összeolvadtak a magyar falvak még megmaradt lakosságával is. A feudális anarchiába hullott és a folytonosan védelmi harcokra berendezkedő Erdélyi fejedelemség és a Királyi Magyarország katona-igénye kovácsolta össze egygyé a sokféle népcsoportot, amely emlékeztet az etnikai csoportra, kezdetektől kialakult abban az identitás, az összetartozás, az „egyneműség” érzése, közös tudata. Bizonyos, hogy a „hajdú identitás” a Hajdú kerület fennállásáig összetartó erő volt. A hajdúszabadság utolsó- már formálissá vált- foszlányai is megszűntek az 1871. évi 18. tc. elfogadásával, amikor is 1872 június 22-én Hajdúböszörmény, Hajdúnánás, Hajdúszoboszló, Hajdúhadház rendezett tanácsú várossá, Vámospércs nagyközséggé vált.¹ A kegyelemdőfést az adta, hogy az 1876. évi 33. tc. feloszlatta a Hajdúkerület közigazgatási-jogi szervezetét, és betagozta azt Hajdú megyébe. Vajon megmaradt-e az elmúlt 150 évben is a hajdú-öntudat, az összetartozás érzése, a közösségi értékek, hagyományok egésze vagy része, s azokból mi maradt meg mára? Egyáltalán van-e esélye a hajdú-identitás megőrzésére egy olyan világban, amelyben a gazdasági, a pénzügyi globalizáció már megtörtént, a politikai trendeket követők világ-egységbe tömörültek, a katonai erők kontinensek feletti szövetséggé léptek elő, s a NET világhálója megteremtette a „Netocracy” egész Földet leigázó kötelékeit? A globalizáció nem észrevétlenül lopózott be az életünkbe: az emberiség történetének egy dimenziója a globalizációs jelenségek folyamata, amely kezdetektől követte a természettől önmagát elkülönülten is szemlélő embert. Hammurabbi Törvénykönyvétől a nagy földrajzi felfedezéseken és az energiaforrások megismerésén, felhasználásán át a mai Google, Facebook, s a világháló kereskedelemben ismert

¹ Komoróczy György: Hajdúböszörmény város önkormányzati szervezete.1848-1872. HBmL közleményei 4.sz. A helytörténetírás levéltári forrásai II. 1848-1944. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1972. RSs. 174/2.221-226.p.

Amazon, Vatera ténykedéséig terjednek². Mi magunk is hozzájárultunk annak erősödéséhez. Interneten rendelünk árut, argentin étteremben eszünk beefsteaket, karunkon Seiko órát hordunk, a Tescoban, Lidlben, Aldiban vásárolunk, coca-colát iszunk, farmerben járunk, Volkswagennel közlekedünk, a televíziókat Dél-Koreában gyártották. Való igaz, hogy durván, erőszakosan, kíméletlenül a XX. században nyilvánult meg, a második világháborút követően pedig esélyt kapott a globális világhatalom megteremtésére is. A világhatalomra törő liberális hatalmi csoport a netokrácia támogatásával ma már nem az anyagi javakért, a pénzért küzd, hanem a világhatalomért. Kendőzetlenül, cinikusan, könyörtelenül. Kaotikus világot teremtenek, amelyet Ulrich Beck „rizikótársadalom”-nak, Phillips Kevin „arrogáns kapitalizmus”-nak, David C. Korten az „ökológiai forradalom társadalmá”-nak, Anthony Giddens „későmodernitás társadalmá”-nak, Samuel P. Huntington „többszivilizációs sokpólusú világ”-nak, Manuel Castells „hálózati társadalom”-nak, Renaud Camus egyenesen „davokráciá”-nak nevez. Az ember számára civilizációs előnyöket is hoz a globalizáció, de rázúdítja a klímaváltozást, az újkori népvándorlást, a világrendszerek uralmának veszélyét, s mindezt a tudományos-technikai fejlődés turbodinamizmusa kíséri, a folyamatokban a változásoknak nincsenek térbeli és időbeli határai, s megnő a létező világrendszerek konfliktusának esélye.

Samuel P. Huntington szerint „a hidegháború utáni világ összetartásának, széthúzásának és konfliktusainak szabályait a kultúra és a kulturális- végső szinten civilizációs-identitások alakítják.”³ A nagyhatalmak háborúi helyett a civilizációk harca következik, amelyben azonos kulturális identitást hordozó népek egységbe tömörülnek, szolidárisak lesznek egymással, szemben állnak más kultúrákat hozó népcsoportokkal szemben.

A globális modernizáció felszínre hoz és megerősít olyan kapcsolatokat, amelyek a XX. században még alig, a XXI. században annál inkább fontosabbá válnak: egy közöttük a vallás, amelynek törésvonala mentében születnek a világkonfliktusok. Ugyanakkor a globalizációs folyamat az utolsó szakaszába is lépett, amelyben a nemzeti kultúrákat és nyelveket veszélyezteti, a nemzeti kultúrák helyébe egy nyelvben és tartalmában univerzális kultúrát helyezne. Nem véletlen tehát, hogy az azonos értékrendeken alapuló kultúrájú népek, nemzetek szembe fordultak a globalizációt támogató hatalmi csoportokkal és más kultúrákkal/civilizációkkal, a nemzeti önvédelmi reflexiók megerősödtek. Ez tapasztalható az Európai Unióban is, vannak kultúra/nemzetmegtartó országok, mint a V-négyek, mások az Európa-birodalom, olykor a világbirodalom kiépítésén munkálkodnak. A XVIII. század neves filozófusa, Montesquieu „Európa egységéről” című tanulmánya elején feltette a kérdést: „..lehetséges-e Európa jelen helyzetében, hogy egy nép, miként valamikor a rómaiak, állandó hatalmat gyakoroljon a többiek fölött?”⁴ A tanulmány XVIII. fejezetében választ ad: „Európa nem más, mint egy hatalmas, több kisebb népből összeállított nemzet.”⁵ Egységes Európa-álmok a középkortól napjainkig léteztek, azonban az Európa-birodalmat mindig egy nagyobb nép jogára alatt képzelték el. A szerző „nemzet”-fogalma a népek sokféleségét az európai kultúra és keresztény értékrend fogalmai szerint rendezi egybe.

Huntington kultúra/civilizáció- felfogása messze eltér a klasszikus európai-német értelmezéstől, amelyben a műszaki, technikai, anyagi tényezők mellett a kultúra értékszempontjai, eszmények és morális-esztétikai sajátosságok kapnak helyet. Az ő felfogásában a civilizáció komplex, urbánus, dinamikus, s a világvallások szerint rendeződik. Harminc évre előre megjósolta a kereszténység és az iszlám ütközését, amely a különféle hatalmi-politikai felépítményi, törvényi hagyományok szerinti, értékrendi, vérségi, nyelvi, életmódbeli, történelmi, szokásbeli, de főként vallási jellegű konfliktus.

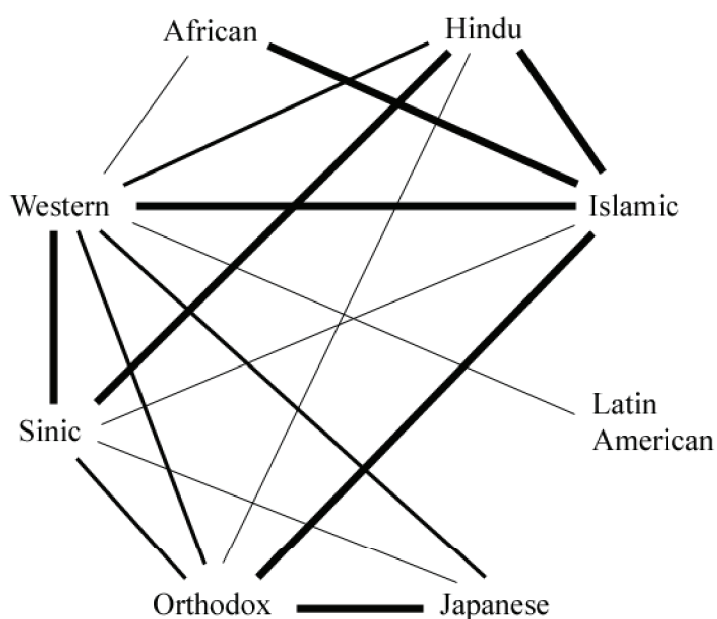
² Dr. Sári Mihály, dr. Sári Szilvia, dr. Bartkó János, Bartkó Réka: Munkavállalói ismeretek. Tankönyv. 2015. Új Széchenyi Terv támogatási rendszerében a TÁMOP-2.5.3.C-13/1-2013-0001 azonosítószámú projekt 6. számú törzstevékenység. Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája, MMD TEAM Orosháza. 14.p.

³ Samuel P. Huntington: A civilizációk összecsapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001.14-25.p.

⁴ Montesquieu: Európa egységéről. Phönix Kiadás, Budapest, 1943.35.p.

⁵ uo.54.p.

"Emerging alignments" of civilizations, per Samuel Huntington's theory in *The Clash of Civilizations* (1996).

Greater line thickness represents more conflict in the civilizational relationship.

1. ábra Makro-identitás-konfliktusok Huntington leírásában

Az azonosságtudatról dióhéjban

Az identitás én-azonosság. Az „identitást olyan pszichikus képződménynek kell tekintenünk, amely az egyén számára szilárd, tartalmilag jól definiálható pozíciót biztosít a szociális rendszer bonyolult hierarchiájában, s ami ugyanakkor lehetővé teszi az egyén számára, hogy a helyzetek és körülmények változása ellenére megőrizze azonosságtudatát és azonosságtudatának megtartása mellett a szakadatlan egyensúlyozást, az új szituációkhoz, megváltozott interperszonális pozíciókhoz való rugalmas alkalmazkodást”- írja Hódi Sándor⁶.

Sokféle identitáselmélet és modell létezik, amelyek tagolása nem feladatunk most, ám induljunk ki Manuel Castells három kötetes modern társadalom vizsgálatát célzó „Az identitás hatalma” című, második kötetének summázatából, amely így hangzik: „Az identitás eredetét a társadalom domináns intézményeire, a lakóhelyre, a lakónegyed terére és a társadalomformáló személyekre és szervezetekre különíti el.”⁷ Mások a hierarchikus struktúrába szerveződő kognitív és effektív készségek dinamikus rendszereként írják le, az emóciók és tudatos értékek sajátos felépítménye.

Valóban, az identitásnak több dimenziója, egymásba ágyazott rendszere, mélységi tagozódása van. Másként kell tekinteni az „én” entitás velünk született módozatára, például a nemi identitásunkra, amely szerint normális esetben férfinak vagy nőnek születünk, de az „én” önmagában is bonyolult, abban egyszerűbb és összetettebb szuperstruktúrák integrálódnak, s önmagára vonatkozóan is van reflexiója. Az „én” azonban komplex egész, amely az egyedfejlődés szocializációs mezőjében is formálódik-környezete interakcióiban az önmaga életfenntartása érdekében kommunikál a környezete rendszereivel. Azonosul azzal, ami az élet megőrzéséhez, fenntartásához, fejlődéséhez hozzájárul, s szemben áll azzal, ami akadályozza a szükségletei megoldását. Maslow piramisa tagoltságában szemlélhetjük ezeket a viszonyokat.

⁶ Hódi Sándor: Azonosságkeresés-identitástudat. Identitáselméletek, identifikáció. hid_1987_02_11_hodi.pdf

⁷ Sári Mihály: „Ott vagyok honn...” Hajdúsági Tükör, 2015. 8. évfolyam 4. sz. 3.p. Hivatkozás Manuel Castells Az identitás hatalma-Az információ kora-Gazdaság, társadalom és kultúra II.köt. Budapest,Gondolat-Infonia, 2006.

2. ábra Maslowi szükségleti rendszer piramisa

A hiányalapú szükségletek teljesítése az ember fennmaradásának a feltételeit gyűjti csokorba, amelyeket a társadalom és a tér különféle ritmusban és időintervallumokban enged teljesülni. A növekedésalapú szükségletek a létfeltételeken túl mutató, a személyiség önmegvalósítása felé törekvő interakciós folyamatokat indítanak el. Az egyedfejlődés és identitás kialakulásának magyarázatához igen jól megfelel Super szivárvány-modellje, amely kilenc életszerepet-identitásvállalást jelez az életutunkban, amelyek a növekedés-keresés-felépítés-fenntartás-hanyatlás szakaszaiban eltérő erősséggel határozzák meg az „én”-azonosságunkat.

3. ábra Super modellje

Super az ábrát kiegészítő jegyzékében helyesen mutat rá, hogy az emberi élet folyamatában változó szerepkörök a társadalom egyszerűbb és bonyolultabb közösségekben szervezetekben, a térszerkezetek közelebbi és távolabbi egységeiben, az időt tekintve differenciáltan valósulnak meg.

A téri identitás minden ember alapélménye, a saját lakásunk, udvarunk, az utcánk, a városrész, a város, a kistérség, régió, ország, kontinens része, kontinens, a Föld a téri identitásunk fokozatai, amelyek háromdimenziós rendszerében fogalmazzuk meg a szükségleteinket, s akcióinkkal oldjuk meg azokat: vannak, amelyek megoldásához néhány lépést kell tenni, máskor ahhoz járművet kell használni, de vannak olyan terek, amelyeket soha sem „kebelezhetünk be”. (Az Internet virtuális tere ezen a szemléleten változtat, de ezt az összefüggést itt nincs lehetőség kibontani.) A közelebbi terek a meghatározók, a távolabbiakat ritkábban használjuk igényeink, fennmaradásunk teljesítésére: a fűtött lakásunkban tél esetén is kellemes a közérzetünk, egy szombat délutáni kézilabda mérkőzés közvetítését a megszokott fotelben, kávéét iszogatva nézünk- a párunk ekkor nem akar zavarni, s elvárja, hogy holnap autóval elvigyem a fodrászához.

Ám ha gépkocsit akarunk vásárolni, együtt utazunk a nagyobb városba, a negyedévi rokonlátogatás, a nagy nyári külföldi üdülés nem csak társadalmi esemény, hanem a terek szisztematikus váltása/használata is.

én	városom	Hajdúság	ország	Európa
én	közösségek	hajdúk	nemzet	népek
az én időm	lokális idő	a régió terének történelme	nemzeti (ország) történelem	Európa az időben

4.ábra Idő-tér-társadalom egymásba ágyazott rendszerei

Az idő-identitásunk különös rendszer. A megélt másodperceink illeszkednek a percbe, a perc az órába, az óra a napba, ezeket követi a hét, hónap, év, évtized, stb. A newtoni lineáris idő a múltra és a jövőre tagolódik, jelene nincs. Mire kimondjuk a szót „most”, az már a múlt. Ezzel a relatív mérőrendszerrel mérjük a Föld történetét, az emberiség történelmét, a nemzet históriájának folyamatát. Ebbe tagozódik bele a város életideje, a közelebbi tereink változásai terminusok szerint, az emberi egyed életideje, életszakaszai, mint a lineáris idő, de az egyén az év ciklusával, a hónapok, hetek, napok cirkulációs idejével is identitást vállal. Ez az időszemlélet a teret és időt elválasztja egymástól, s az időt független és autonóm kontinuumként kezeli. A relativitáselmélet elfogadja Minkowski –féle térszemléletet, amely szerint a térnek négy dimenziója van, a téri történés ideje a negyedik dimenzió.⁸ Nem véletlen, hogy a magyar szociográfia markáns tudós-művésze, Nagy Lajos leírta szülőfaluja, Kiskunhalom 1932. augusztus tizenhetedikén, szerdai nap tér-idő koordinátáit, amely szociográfia 1934-ben meg is jelent. Egy-egy település tér-idő lenyomata egymástól eltérőek, s maga a településrendszer is átváltozik másik időbe átlépve -fogalmazhatjuk meg. Igen izgalmas lenne Nagy Lajos módszerét alkalmazva kiülni nulla órákor például hajdúböszörményi Bocskai tér padjára, vagy a pécsi Xavér utca elején a körforgalom eseményeit figyelni, s jegyzetelni (ma már akár videoval rögzíteni) az eseményeket 24 óráig, s megállapítani a lakosok tér-idő használatának szabályait.

A társadalmi identitás is egymásba ágyazott rendszer, s szinte áttekinthetetlen bonyolult hálók szerkezete. Az „én” a magcsaládba, a vérségi családi kötelékbe, az a nagycsaládba tagolódik. Egykor közel azonos téri rendszerben éltek a nagycsaládok-rokonok Hajdúböszörményben, de ma már nem konzekvens a család téri elrendeződése a város területén. Az ember bele tartozik számtalan társadalmi csoportba, ezek közül csak a szomszédsági viszonyokat, továbbá az utca társadalmát említjük itt, s a település helyi társadalmá is lakóhelyspecifikus szerkezetet mutat. Egy 1997-ben megjelent kutatási összefoglalónk⁹ hét jellemző lokális társadalmi metszetet ismertetett városunk társadalmában. A vérrokonsági elv, az etnikai rendező elv, a vallási tagolódás, a politikai beállítódás, a korporatív szerveződés elve, a téri elrendeződés elve, a direkt participáció igényén létre jövő szervezetek tagolódása szabályai határozzák meg az együtt élő közösség életét. Ez a városközösség integrálódik a nagyobb társadalmi-téri egységekbe, amelyeken át a nemzet alkotó részévé válik, sőt európaiak is tudunk lenni. Hogy nem csupán böszörményi népdalok élnek, hanem a megyére vonatkozó, hajdú-identitást őrző dalok is, álljon itt a közismert Hajdú-dal, ami igazolja, hogy a hajdú öntudat és identitás a Partium területén élő lakosok jellemzője volt.

*„Tizenhárom ezüstpityke fityeg a mentémen,
a legelső hajdú vagyok Hajdú vármegyében.
Suvikszos bajszom úgy áll, mint az öreg bika szarva,
nincsen nálam különb legény Hajdú meg Biharba'!”*

⁸ Einstein: A különleges és az általános relativitás elmélete. Pantheon Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1921. 16-19; 38-40.p.

⁹ Sári Mihály: Város és művelődés. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997. 65-100.p.

A hajdú identitás alapja-a megmaradás közös érdeke

Bocskai István fejedelem 1605. december 12-én kelt kiváltságlevelében név szerint, 9254 hajdúvitézt kollektív nemesi joggal ruházott fel, s hét lakóhelyre – Szoboszló, Dorog, Nánás, Hadház, Kálló, Polgár, Vámospercs településekre telepítette őket. Kálló a Habsburg és katolikus hatalmi alközpont volt ekkor, s a jobbra kálvinista hajdúk gyakran kerültek konfliktushelyzetbe a királyi vár katonáival. A problémát feloldandó, Báthori Gábor fejedelem Váradon, 1609. szeptember 13-án újabb kiváltságlevelet adott ki, amelyben a kállói hajdúkat áttelepítette saját birtokára, amely négyszerese volt a kállói hajdú-javaknál, így negyvenezer hold birtokába jutotta

5. ábra Báthori Gábor fejedelem adománylevele

A Nagyságos Fejedelem fiatal kora ellenére bölcs ember volt, az oklevélbe bele foglalták, hogy a cseréért a hajdúk 10.000 forint „felülfizetésével” a „fejedelem javára” kapták a cserebirtokot, így legitimálták, hitelesítették a hajdúk tulajdonát.

Valószínű, hogy a hajdúk a cseréért nem fizettek a fejedelemnek, s a fejedelem sem várta el a birtok ellenértékét. Hamarosan a böszörményi hajdúk kezére került Zelemér, Szentgyörgy és Vid birtoka is, ezzel Böszörmény kiemelkedett a többi „megült” hajdúváros közül. A kollektív nemesség joga egyé kovácsolta a hajdú népet, s a gazdasági érdekek, amelyeket a „közirtokosság” intézménye keményen védett: az ősi törzsökös hajdú jogokat, a város közvetlen kezelésében levő földterületeket, (terrenum privilegiale), erdők, legelők, rétek használatát. A Maslow-i piramis két alsó kategóriája szerint, a fiziológiai és biztonsági szükségletek dominanciáját lelhetjük fel ebben. A közös hajdú-identitás alapját.

A korabeli Magyarország jobbágyainak, olykor a mezővárosi lakosok gazdasági és jogi helyzetéhez képest a hajdú-szabadság irigylésre méltó privilégiumokat adott. Szoboszlón a nemes hajdúk letelepültek ugyan, de a helyi jobbágyokat nem fogadták be a törzsökösök kötelékébe. Ezzel szemben Böszörményben igen. A XV-XVI. században Lazarevics István, később Brankovics György szerb despota volt a debreceni uradalom birtokosa. Böszörménybe, mint a birtok részébe, továbbá Dorogra, Varjasra és Vidre szerb lakosokat telepítettek be, akiket „rácok”-nak neveztek, egy időben a települést is „Rácböszörmény”-nek nevezték. Egy 1549-es évi adóösszeírás szerint az akkori 96 jobbágytelekből 36-on rác etnikumú lakosok gazdálkodtak.¹⁰ Hét évvel később készült összeírásban a családnevek is rögzültek: a Kövér, Kovács, Kádár, Aranyos, Deli, Fejes, Kathi, Orgován, Márton, Koncz, Machi (Magi?), Pór, Rigó, Soós, Sánta, Ferenczi, Polyák, Sütő,

¹⁰ Szendrey István: A város népesedése. In: Hajdúböszörmény története. Debrecen, 1973. 257.p

Kerékgyártó, Király, Tar . Ezek a családok beépültek a hajdúk betelepült közösségébe, maguk is kiváltságossá válva¹¹. Az 1609-ben Kállóból áttelepült hajdú-családok magyar nevűek voltak: Balla, Elek, Gyenge, Kosonczy, Dobó, Szálkai, Szekeres, Sajtos, Vilmányi, Sári, Faragó, Fábíán, Kathi, Sóvágó és sok más magyar nevű nagycsalád érkezett az új hazába. Mintha a mai telefonkönyvet lapoztuk volna fel, a nevek, máig ismert családokat jelölnek a városunkban. A városi- közösségi és lakossági tulajdonban levő óriási termőterület a gazdagodást, anyagi biztonságot, a város kétbaltelkes rendszerének külső védelmi sávja és a hajdúpalánk a fizikai biztonságot jelentette. A palánkon belül élhettek a kollektív nemes hajdúk. A várost hat „tizedre” osztották, ez az adóztatást, közigazgatást, a mozgósítást kiválóan szolgálta. A körutak és a sugárutak a szállítás gyorsaságát, a védelmi erők gyors átcsoportosítását tették lehetővé, a zugok pedig –amellett, hogy utalnak a hajdú családok növekedésére és az eredeti telkek további parcellázására- az ellenség számára kialakított csapdává váltak. Ez a táj és épített környezet adta a téri identitás alapját a hajdú családoknak, a rendszerbe szervezett munka, a mindennapi tevékenység és a katonai funkcióból következő feladatok szabályozott rendszere a lokális időhasználat rendjét. A helyben és a Hajdúháton használt tér-idő-társadalom identifikációs ereje fennmaradt a Hajdúkerület megszűntéig, de az 1848/49-es szabadságharc polgári vívmányai, főként a polgári szabadságjogok és a nemesség megadóztatása megrendítette a hajdú-társadalom hagyományos, biztonságos szerkezetét, a hajdú kollektív nemesi szabadság kiüresedett.

A hajdúk hite-mértékadó vallás

A hajdú-identitás másik nagy támasza a reformált egyház kálvini változata. 1536-ban János király enyingi Török Bálintnak adományozta a debreceni uradalmat, aki 16 esztendő alatt egyeduralkodóvá tette Debrecenben a kálvinista egyházat, s ez így maradt egészen 1715-ig, a város méltán nevezetett Helveticae Confessionis addictissimanak, mert még szolgának és cselédnek sem tűrt meg kebelében katolikust.”¹²

6. ábra Károli Gáspár vizsolyi Bibliája

Hajdúböszörmény az egyre jelentősebbé váló Debrecen „szélárnyékában” és közelségében követte is a szomszéd mintáit, megerősítette a kálvinista hitet, elfogadta annak értékrendjét, amely a közösségi élet mértékévé vált, azzal vállalt azonosságot.

A Kállóból áttelepült hajdúk azonban rác (délszláv) lakosokat is találtak Böszörményben, akik az ortodox keresztény vallás követői lehetnek. Közülük 100 böszörményi rác hajdú települt át 1632-ben Rákóczi Pál bökönyi és újfehértói birtokára. Maradt egy rác csoport a városunkban, utal erre a „rácoldal” településrész elnevezés, s egy adat II. József korából arra figyelmeztet, hogy a hajdúk vallási türelme, a más etnikai csoportok irányában a toleranciájuk kedvezőbb volt a kisebbségek kezelésében, mint a debrecenieké. 1783-as adat szerint Böszörményben 5687 református és 464

¹¹ uo.261-262.p.

¹² Kovács Gábor:A kálvinista Róma.Budapest, 1917. 7-8.p.

görögkatolikus élt. Katolikusok valószínűleg nem, vagy alig. Tudjuk, hogy 1646. április 24-én megszületett az Ungvári Unió, a görögkatolikus Munkácsi Egyházmegye, s ez legitímálta a város területén számosan élő lakos nem kálvinista vallását, csoportkultúráját feltételezzük, hogy ekkor már nem használták a szláv nyelvet, a frissen érkező betelepülő szláv ajkúak pedig már nem kerültek be a kollektív nemesi kötelékbe¹³.

Hajdúböszörményben vallás és értékrend tekintetében máig a kálvinizmus a meghatározó, amelyet még a szocializmus idején is figyelembe kellett venni a kálvini értékrend mélyen cselekvésszabályozóvá vált több évszázad alatt. Az nem csak a templomban, hanem a templom falain kívül is, az életmódban, a termelés logikájában, az emberek etikájában, a politikában, az emberi közösségek kapcsolataiban működő értékrend maradt időben, térben, társadalomban.

A hajdú ember műveltsége, a lokális kultúra érték

7. ábra: Kosina László: *Őseink*

A nemzeti, a keresztény identitás további forrása az iskola. A reformált egyház többek között abban is különbözött a katoliktól, hogy a lelkésze anyanyelven prédikált, akit a templom presbitériuma választott meg és válthatott le. Luther nyomán a Biblia, a „sola Scriptura” vált minden egyházi írások között az elsővé, amelyben az „Ige”, Isten szava olvasható. Ennek megértését tette lehetővé az anyanyelvi templomi prédikáció, a Biblia olvasása pedig Istennel való közvetlen találkozást jelentett, amelyhez nem kellett a pap, mint közvetítő személy. Az írni, olvasni, számolni tudás a protestáns vallás és egyház fontos követelménye lett. A középkor katolikus egyháza által kialakított pedagógia és iskolarendszer dogmatizmusát már a humanizmus pedagógiája is „megtépázta”. A protestantizmus az európai és a hazai, a debreceni és böszörményi iskolakultúra gyökeres átformálódását idézte elő¹⁴: előbb megkettőződött az iskolarendszer, majd néhol már csak a református iskolák működtek tovább.

Böszörmény a tatárjárás idején elpusztult, de XIV. században ismét népes településsé vált, „villa Bezermen”-ként említik, 1333-1335 között a pápai tizedjegyzékben Petrus de Bezermen nevű papot említ a Monumenta Vaticana historia regni Hungariae illustrantia, de Péter papot említ más írásos emlék is 1348. évben. Péter plébánossága idején valószínű, hogy a 340-350 főt számláló városka már rendelkezett plébánia iskolával, s ismert az is, hogy Böszörmény közelében „Vidmonostora” nevű településen szerzetesrend is működött, amelynek kolostori iskolája volt. Böszörmény a debreceni modellt követhette. Debrecenben már tanított az első protestáns anyaiskola 1549-ben, s

¹³ Pirigy István: Az ungvári unió. Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma, 1996. Nyíregyháza, 1995. 44-52.p.

¹⁴ Dr. Bajkó Mátyás-Dr. Vaskó László: Egyetemes és magyar neveléstörténet. KLTE Bölcsészettudományi Kara, Tankönyvkiadó. I.köt. Budapest, 1973. 191.p.

bizonyára néhány év múlva Böszörményben is teret kapott a reformáció és iskolája. Lehet, hogy az iskola a debreceni anyaintézmény párhuzamos osztálya volt, a partikulája¹⁵, az azonban bizonyos, hogy a debreceni Kollégium, amelynek 1538-ra nyúlnak vissza a gyökerei¹⁶, igen korán hatott a böszörményi iskolarendszerre.

Említettük, hogy a hajdúcsaládok böszörményi és szoboszlói letelepedése egymáshoz mérve időben eltolódott, a böszörményi hajdúk előbb Kálló városát lakták, amíg a szoboszlóiak 1606-ban véglegesen megtelepültek, a böszörménybe költözők csak 1609-ben foglalhatták el nemesi birtokaikat. Feltételezzük, hogy a böszörményi hajdúk már református iskolával ismerték meg a települést, de a hétosztályos középiskola, a „középfok” kialakítása, a hajdúnép letelepedése után történt meg.

A böszörményi iskolák szerepe túlnőtt a város határain, regionális, olykor országos jelentőségűvé vált, s így formálta a lokális, regionális és nemzeti tudást, a hitet, a magyarsághoz tartozás eszméjét és érzését.

A hajdúnép minden generációja hozzá tesz ahhoz az értékhez, amelyet elődeink már készen nyújtottak át nekünk. Az elmúlt két évtizedben is hatalmas változások történtek mind Hajdúböszörmény társadalmában, a város kultúrájában, terében. Minden böszörményi ember méltán lehet büszke a Bocskai térre, a város és a hajdúság ünnepi agórájára, a megszőpült Kálvin térre, a virágos, lombos utcákra, a fejlődő közintézményekre, amelyek a mi erőnket és tudásunkat is jelképezik. Új hagyományok is születnek, de a régieket is számba vesszük, értékeljük. Van miről szólni: kötetek kellene ahhoz, hogy csak felsorolás-szerűen értékeljük, mire is lehet büszke a böszörményi polgár. Történelmi képeskönyvek, Sánta Antal-Tarczy Péter- Áfra János kötete „Hajdúböszörmény a festők városa”, a múzeum és a levéltár, az egyházak és iskolák kiadványai, Oláh Imre filmjei, Nyakas Miklós tanulmánykötetei, Horváth Tamás és más fotósok felvételei, kiállítások őrzik az újrafelfedezés örömeivel együtt járó értékeink bemutatását. Legutóbb a Hajdúböszörményi Település Értéktár Bizottság adott ki egy nagyobb kötetet az újra felfedezett, a hajdú nép által teremtett értékekről, s filmbe foglalta, rögzítette a tárgyi valóságukat is a jövő generációja számára.

A hajdúk igazi magyar szívű és gondolkodású honfitársaink, akik úgy tudnak európaiak lenni, hogy a magyarságukat is megőrzik, úgy őrzik ember-identitásukat, hogy a keresztény-európai értékrend követői. Az egyik írásomból idézem az alábbi sorokat, amelyek itt az előadás végén megállják a helyüket.

„Európaiságunk, magyarságunk, hajdú identitásunk érték, amelyet megkérdőjeleznek a nemzetünket már elfeledett, kereszténységük értékeit dollárra, fontra, Euro-ra cserélő, talán nem is Európában élő munkaerő-kereskedők. Nem tudnak arról, hogy 1456-ban magyar és szerb harcosok Nándorfehérvárnál megvédték Európát a török hódítótól. Nem akarják azt sem, hogy a hajdú ember emlékezzen, hogy a szépapáink nagyapái 1686-ban Buda várának visszavívásánál lehúzták a csizmájukat, a kardjukat foguk közé szorították, meztelán mászták meg a bástyafalat a török puskatűzben. Nem számít nekik az, hogy 1660-ban Szejdi pasa hajdúk ellen indított megtorló hadjárata idején a szoboszlói hajdú férfiak a százszoros túlerővel szemben az utolsó emberig kitartottak a szoboszlói református templom erődítményében, miként a spártai háromszázak Thermopülénél.

Az európai népek másfél ezer éve, mi magyarok ezerszáz éve építjük a keresztény világunkat, a hajdúk és Böszörmény népe több, mint négyszáz éve gazdagítják a régió és város értékeit. Mi azonosulunk az építésünk folyamatának évszázadaival, az általunk megalkotott és térbe helyezett értékeinkkel; szellemünk által megteremtett kulturális kincsekkel; az elődeinkkel, akik elkezdték és tovább vitték a munkát, mindezekkel identitást vállalunk.”¹⁷

Mi bízunk a hajdú nép új generációiban is, akik belőlünk nőttek, családjukban érnek felnőtté, az iskoláinkban tanulnak, munkájukkal Böszörményt, a nemzetet gazdagítják, s Európát és az emberiséget jobbra teszik.

¹⁵ Dankó Imre: Hajdúsági partikulák. Kalendárium az 1948-as esztendőre. Debrecen, 1947.44-50.p.

¹⁶ Győri L. János: „Egész Magyarországnak és Erdélyiségnek...világosító lámpása”-A Debreceni Református Kollégium története. Tiszántúli Református Egyházkerület, 2008. 49-61.p.

¹⁷ Sári Mihály: „Ott vagyok honn,..” Hajdúsági Tükör, 2015. 8. évfolyam 4. sz. 6.p.

(A tanulmány előadásként a Magyar Nemzeti Levéltár-Hajdú Bihar Megyei Levéltár - a HBML Hajdúböszörményi Fióklevéltára szervezésében a „**4.1.0., avagy 410 éve itt vagyunk**” című konferencián hangzott el 2019. szeptember 11-én, Hajdúböszörményben.)

Irodalom:

- Dr. Bajkó Mátyás-Dr. Vaskó László: Egyetemes és magyar neveléstörténet. ELTE Bölcsészettudományi Kara, Tankönyvkiadó. I. köt. Budapest, 1973.
- Dankó Imre: Hajdúsági particulák. Kalendárium az 1948-as esztendőre. Debrecen, 1947. 44-50.p.
- Einstein: A különleges és az általános relativitás elmélete. Pantheon Irodalmi Intézet Részvénytársaság, Budapest, 1921.
- Győri L. János: „Egész Magyarországnak és Erdélyiségnek világosító lámpása”-A Debreceni Református Kollégium története. Tiszántúli Református Egyházkerület, 2008.
- Hódi Sándor: Azonosságkeresés-identitástudat. Identitáselméletek, identifikáció. hid_1987_02_11_hodi.pdf 2020. 02. 12.
- Komoróczy György: Hajdúböszörmény város önkormányzati szervezete.1848-1872. HBmL közleményei 4.sz. A helytörténetírás levéltári forrásai II. 1848-1944. Szerk.: Komoróczy György. Debrecen, 1972. RSs. 174/2.221-226.p
- Samuel P. Huntington: A civilizációk összezapása és a világrend átalakulása. Európa Könyvkiadó, Budapest, 2001.14-25.p.
- Montesquieu: Európa egységéről. Phönix Kiadás, Budapest, 1943.35.p.
- Pirigyi István: Az ungvári unió. Görögkatolikus Szemle Kalendáriuma, 1996. Nyíregyháza, 1995. 44-52.p
- Sári Mihály: „Ott vagyok honn,..” Hajdúsági Tükör, 2015. 8. évfolyam 4. sz. 3.p. Hivatkozás Manuel Castells Az identitás hatalma-Az információ kora-Gazdaság, társadalom és kultúra II. köt. Budapest, Gondolat- Infonia, 2006.
- Dr. Sári Mihály, dr. Sári Szilvia, dr. Bartkó János, Bartkó Réka: Munkavállalói ismeretek. Tankönyv. 2015. Új Széchenyi Terv támogatási rendszerében a TÁMOP-2.5.3.C-13/1-2013-0001 azonosítószámú projekt 6. számú törzstevékenység. Független Szakszervezetek Demokratikus Ligája, MMD TEAM Orosháza.
- Sári Mihály: Város és művelődés. Kossuth Egyetemi Kiadó, Debrecen, 1997.
- Szendrey István: A város népesedése. In. Hajdúböszörmény története. Debrecen,1973.
- Kovács Gábor: A kálvinista Róma. Budapest, 1917. 7-8.p.